

Sovon-Nieuws 2

31e jaargang
juni 2018

In dit nummer o.a.:

- Zwarte Stern en Visdief liefst begin juni tellen
- Integraal Waddenjaar 2018
- Veldwerk op Vlieland in beeld
- Predatorbeheer-maatregelen onder de loep
- 2017 absoluut recordjaar Steltkluit

En nog veel meer...

Europees 'Nee' tegen neonicotinoïden

Sovon-Nieuws

Nieuwsbrief van Sovon Vogelonderzoek Nederland over vogeltellingen, de vereniging en andere zaken betreffende vogels in Nederland.

Redactie

John van Betteray, Fred Hustings, Loes van den Bremer & Albert de Jong. Fotoredactie Harvey van Diek. Overname van artikelen of illustraties alleen in overleg.

Lidmaatschap

Contributie: € 17,50; (oud)waarnemers, leden van Vogelwerkgroepen en jongeren betalen € 14,50. Sovon-leden ontvangen viermaal per jaar Sovon-Nieuws en korting op Sovon-uitgaven en het abonnement op Limosa (pluslidmaatschap € 34,50).

Zie voor lid worden en diverse tarieven www.sovon.nl/lidmaatschap.

Bestuur

Voorzitter Roelof ten Doesschate

Secretaris Susan Kaak

Penningmeester André Stougie

Overige bestuursleden Jaap van Gent, Lilian van den Aarsen, Ben van Os en Marcel Visser

E-mail: bestuur@sovon.nl

Bureau

Kantoor Sovon te Natuurplaza, Toernooiveld 1, 6525 ED Nijmegen.

Tel: 024 - 7 410 410

E-mail: info@sovon.nl

Homepage: www.sovon.nl

IBAN: NL37 TRIO 0391 2031 85

IBAN: NL57 RABO 0105 1170 56

Ledenraad

Kijk op sovon.nl/ledenraad voor de vertegenwoordiger(s) vanuit uw district.

E-mail: ledenraad@sovon.nl

Directeur

Theo Verstrael

Communicatie Carolyn Vermanen

Monitoring Rob Vogel

Onderzoek Julia Stahl

Doelstelling

Sovon Vogelonderzoek Nederland volgt de veranderingen in aantallen en verspreiding van alle in ons land in het wild voorkomende vogels. Signalerend onderzoek (monitoring) en veld- en bureaustudies dragen bij aan het verklaren van de gesignaleerde ontwikkelingen. Onze drijfveer is het toegankelijk maken van kennis en informatie voor natuurbeheer, natuurbeleid en natuurbescherming. Daarbij zorgen we voor goede borging van onze kwaliteit, onafhankelijkheid en objectiviteit. Sovon coördineert, stimuleert en ondersteunt systematisch veldonderzoek door vrijwilligers. De meetnetten voor broedvogels en watervogels zijn onderdeel van het Netwerk Ecologische Monitoring, uitgevoerd i.s.m. CBS en in opdracht van WOT N&M, het Ministerie van LNV, Rijkswaterstaat en de provincies.

Lay-out: van Groot tot Klein

Druk: Veldhuis Media BV

Sovon-Nieuws wordt gedrukt op FSC-papier.

ISSN 1383-0635.

Foto boven:

Theo Verstrael (Harvey van Diek)

Foto's omslag:

Peter de Boer (Albert de Jong)

Steltkluit (Harvey van Diek)

De Europese Commissie heeft voor drie neonicotinoïde insecticiden een verbod afgekondigd voor gebruik in open teelten; alleen in kassen mogen ze nog worden gebruikt, op aandringen van Nederland. Het is de uitkomst van de al jaren slepende discussie over dit type bestrijdingsmiddelen die worden toegevoegd aan zaden van oogstgewassen om insectenvraat te voorkomen, maar waarvan het overgrote deel in het milieu terecht komt. Die residuen blijken grote gevolgen te hebben voor insectenetende vogels, zoals een studie van Sovon met de Radboud universiteit in 2014 onomstotelijk bewees. Dit onderzoek, gebaseerd op basis van jarenlange BMP-tellingen en gepubliceerd in *Nature*, heeft mede geleid tot dit verbod, naast veel onderzoek naar de effecten van deze middelen op bijen en andere insecten. Het recente onderzoek aan vliegende insecten in Duitsland, waaruit bleek dat daar liefst 75% achteruitgang was opgetreden en waarvan aanvullend onderzoek heel aannemelijk maakt dat het in Nederland niet anders zal zijn, heeft zeker ook een grote rol gespeeld. Het stemt tevreden dat gedegen wetenschappelijk bewijs de basis is voor dergelijke maatregelen ter bescherming van de biodiversiteit. Het verbod op de drie middelen is een nieuw teken dat het denken over de moderne voedselproductie maatschappelijk steeds meer ter discussie komt. Het efficiënt ingerichte, maar ecologisch vrijwel lege landschap, het gebruik van mest en bestrijdingsmiddelen, de aanhoudende problemen met dierenwelzijn, de afhankelijkheid van boeren van toeleverende industrieën en financiers, de gevolgen van dierziekten en de verborgen kosten voor zuivering van lucht, grond- en oppervlaktewater en bodem, doen steeds meer wenkbrauwen fronsen. De aanhoudend negatieve trends van vogelsoorten van het boerenland zijn, samen met de resultaten van meetnetten aan andere soortgroepen (denk aan flora, dagvlinders), ondersteuning voor het pleidooi om de voedselproductie anders te gaan inrichten. Een interessant initiatief is in dit kader het 'Deltaplan Biodiversiteit', opgestart door onderzoekers van de Rijksuniversiteit Groningen en het Nederlands Instituut voor Ecologie in Wageningen. Zij zijn erin geslaagd om in korte tijd boerenorganisaties, consumenten, producenten, banken, natuurbeschermers en onderzoekers aan tafel te krijgen én te committeren aan gezamenlijke uitgangspunten voor meer duurzaamheid. Minister Schouten heeft bij herhaling gezegd zeer benieuwd te zijn naar de uitkomsten, want zij wil er snel mee aan de slag. Wie weet wordt voorjaar 2018 een keerpunt in het denken over onze landbouw... de boerenlandvogels kunnen nauwelijks wachten!

● *Theo Verstrael*

*Reuzensterns,
Workummerwaard.
Foto: Henk Laverman*

**In de zomer worden Lachsterns
en Reuzensterns weer geteld op
hun slaapplaatsten.**

Voor de komende tellingen zie sovon.nl/teldata

Zwarte Stern en Visdief liefst begin juni tellen

Tot begin juni komen er nog laat arriverende Zwarte Sterns bij. Foto: Albert de Jong

Herlegsels en late vestigingen

Legsels van sterns kunnen mislukken door overstromingen, predatie of (Zwarte Stern) ganzen die door de kolonie zwemmen. Na verlies van legsels of kleine jongen kunnen de vogels twee of zelfs drie keer aan een nieuw legsel beginnen. Dat doen ze gedurende een lange periode in voorjaar en zomer. Maar er zijn ook stern-vrouwtjes die niet opnieuw beginnen omdat ze uitgeput zijn. Daarnaast zijn er vroege starters maar ook individuen die zich veel later aansluiten bij andere of zelfs een nieuwe kolonie beginnen. Dat betekent dat je gedurende een lange periode nieuwe nesten kunt aantreffen waarvan je niet weet of het om nieuw aangekomen vogels gaat of individuen die opnieuw begonnen zijn. Door tellingen zoveel mogelijk uit te voeren in de meest optimale periode kunnen we voorkomen dat verplaatsingen een grote rol gaan spelen in de vastgestelde aantallen.

Zwarte Stern

De eerste Zwarte Sterns starten in de regel rond begin mei met de eileg. Tot eind mei/begin juni komen er nog laat arriverende sterns bij. Dankzij vele jaren onderzoek bleek dat gedurende een lange periode nieuwe legsels verschijnen. Een voorbeeld uit 2012 maakt dat inzichtelijk (figuur 1). Op 2 juni 2012 waren maximaal 22 paar met nesten aanwezig en op 17 juni nog

Zwarte Sterns en Visdieven broeden in kolonies. Het tellen van die kolonies lijkt eenvoudig (al zijn de broedplekken soms lastig te bereiken), maar er schuilen addertjes onder het gras. Dat komt vooral doordat het broedgedrag van de sterns is aangepast op het leven in dynamische landschappen met veel gevaren.

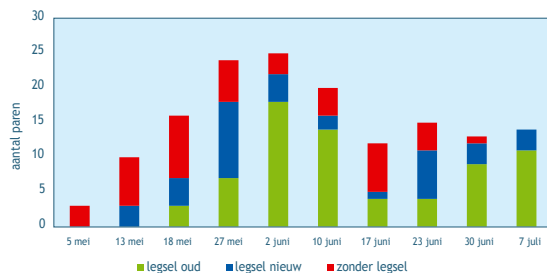
maar 5 paar. Dat jaar verloren de sterns frequent legsels of kuikens en begonnen opnieuw. Het totaal aantal nieuwe legsels over het hele seizoen 2012 bedroeg maar liefst 38. Maar er waren nooit meer dan 25 paar tegelijk in het gebied aanwezig (2 juni); meestal zelfs veel minder. Doordat niet alle paren opnieuw begonnen en het heel gebruikelijk is dat paren na verlies van hun legsel op een andere plek gaan broeden (soms op vele kilometers afstand), nam het tegelijk aanwezige aantal (paren en legsels) in de kolonie na 10 juni sterk af.

Visdief

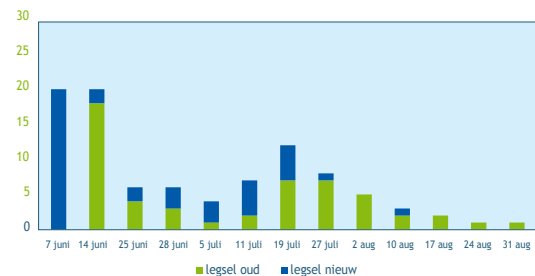
Visdieven komen gemiddeld iets eerder aan in Nederland dan Zwarte Sterns. In binnenlandse kolonies broeden ze vaak vanaf eind april/begin mei, maar in kustgebieden en in het IJsselmeer is dat pas vanaf midden mei het geval. Visdieven kunnen heel lang doorgaan met herlegsels, soms tot laat in augustus. Op De Kreupel is de kolonisatie jaarlijks vanaf begin juni

Visdieven komen gemiddeld iets eerder aan (foto van 28 april). Foto: Harvey van Diek

Figuur 1. Aantallen Zwarte Sterns in een kolonie van de Zouweboezem in 2012. Per bezoek is het aantal paren weergegeven dat aanwezig is zonder legsel, het aantal paren dat een nieuw legsel heeft en het aantal nesten met eieren of kuikens dat er sinds het vorige bezoek aanwezig was (legsel oud).

Figuur 2. Aantallen Visdieven in een proefvlak op De Kreupel, IJsselmeer, in 2013. Per bezoek is het aantal paren weergegeven dat een nieuw legsel heeft en het aantal nesten met eieren of kuikens dat er sinds het vorige bezoek aanwezig was (legsel oud).

in een proefvlak gevolgd en zien we dat de aantallen daarna dalen (figuur 2), maar ook dat heel lang nog nieuwe vestingen ontstaan. In 2013 verschenen bijvoorbeeld nieuwe legsels tot begin augustus en in totaal waren daar 42 nieuwe vestingen. Maar in de piekperiode waren er maar 20 legsels tegelijkertijd aanwezig. Ook hier dus veel herlegsels.

Verplaatsingen vertroebelen telresultaten

Omdat Zwarte Sterns en Visdieven na verlies van legsels op andere plekken kunnen gaan broeden zien we geregeld kolonies na 15 juni verschijnen waar ze eerder niet zaten. Ook op plekken waar meerdere kolonies aanwezig zijn, zoals op grotere eilanden (Visdief) en in poldersloten (Zwarte Stern), verplaatsen ze zich naar nieuwe plekken. Als we al die late nieuwe vestingen meetellen bij het totaal ontstaan er dus gemakkelijk dubbeltellingen.

Pleidooi voor gebruik tellingen in piekperiode (eind mei/begin juni)

We pleiten er dan ook voor om de aantallen broedparen van Zwarte Sterns en Visdieven zoveel mogelijk te baseren op tellingen in de periode waarin de meeste nesten bezet zijn. Bij Zwarte Stern is dat eind mei/begin juni en bij Visdief van eind mei tot half juni. In deze periode hebben de meeste paren nesten, inclusief de vogels die laat aankomen, en is er de minste vertroebeling door hervestigingen. Uiteraard zijn er soms logistieke redenen (denk aan moeilijk bereikbare locaties) waardoor een telling in de meest optimale periode onmogelijk is. Vermijd echter tellingen na 15 juni, omdat het risico op verplaatsingen dan steeds groter wordt. Als er ineens een mooie nieuwe kolonie ontstaat na 15 juni, is het van belang dat te melden bij het doorgeven van de aantallen, zodat die niet automatisch bij het landelijke of regionale totaal worden gerekend (voor gebiedsmonitoring zijn dergelijke resulta-

ten uiteraard wel waardevol). Ook binnen een kolonie moeten paren die na 15 juni beginnen niet opgeteld worden bij eerder begonnen paren. Tel je een kolonie vaker, voer dan steeds per teldatum de resultaten in, en niet alleen het eindresultaat (via de nieuwe kolonie-invoer is het gemakkelijker om aantallen per bezoek in te voeren). Als (ook) het broedsucces wordt vastgelegd, is het uiteraard belangrijk om het aantal uitgevlogen jongen te baseren op alle gevolgde broedparen, inclusief herlegsels en late paren.

● **Jan van der Winden (Jan van der Winden Ecology) & Joost van Bruggen (Sovon)**

> *Bekijk de telrichtlijnen op sovon.nl/visdief en sovon.nl/zwarte-stern*

Nieuwe voorzitter gezocht

Sovon Vogelonderzoek Nederland is een vereniging met een Ledenraad en een bestuur. In het bestuur zitten zeven vertegenwoordigers vanuit diverse geledingen van het werkveld waarin Sovon actief is en/of mee te maken heeft, zoals wetenschap, financiën, beleid en vrijwilligers. De bestuursleden worden voor een periode van vier jaar gekozen door de Ledenraad op voordracht van het bestuur en kunnen eenmaal worden herbenoemd. Het bestuur komt 5-6 maal per jaar bij elkaar voor een vergadering in de avond en is ook aanwezig bij de twee jaarlijkse vergaderingen van de Ledenraad. De leden van het bestuur vervullen hun taken onbezoldigd; gemaakte onkosten worden vergoed.

Vanwege het verstrijken in november van de tweede termijn van de huidige voorzitter is Sovon op zoek naar kandidaten voor het voorzitterschap. Wij zoeken naar iemand met een brede bestuurlijke ervaring die thuis is in complexe organisaties, bekend is met de omgeving waarin Sovon opereert en affiniteit heeft met natuur. De volgende expertise vinden wij daarbij van groot belang:

- Aantoonbare ruime bestuurlijke ervaring met optimale verdeling van verantwoordelijkheden tussen bestuur en directie, bij voorkeur in een *non-governmental organisation*
- Eindverantwoordelijk (geweest) voor functioneren van een (middel)grote organisatie
- Ervaring en/of affiniteit met de fysieke leefomgeving van Nederland, waaronder natuur en landschap
- Inlevingsvermogen in, en enthousiasme bij het behartigen van belangen van, leden en vrijwilligers; functioneren als 'boegbeeld'
- Klankbord kunnen zijn voor directie vanuit de collectiviteit van het bestuur.

Geïnteresseerden nodigen wij graag uit een c.v. en een persoonlijke motivatie voor 10 juli 2018 te sturen naar theo.verstrael@sovon.nl. Voor vragen en informatie kunt u ook bellen met directeur Theo Verstrael (024-7410410).

De eerste gesprekken met geselecteerde kandidaten zullen plaatsvinden in de tweede helft van juli. Acquisitie naar aanleiding van deze advertentie wordt niet op prijs gesteld.

Record aantal broedende Steltkluten in 2017

Steltkluut met jong op nest tijdens hoog water, Oeffelt, 14 juni 2016.
Foto: Harvey van Diek

Steltkluut op de Hamert Li, 5 mei 2016.
Foto: Patrick Palmen

Sinds 1980 is de Steltkluut een vrijwel jaarlijkse broedvogel in ons land met een wisselend aantal broedparen. Nu we de broedvogeldatabase van 2017 vrijwel compleet hebben, blijkt het een absoluut recordjaar te zijn geweest (figuur 1). In totaal broedden er in 2017 minimaal 45 paren in ons land, wat een ruime verbetering betreft van het aantal in de topjaren 1935 (33), 1965 (38) en 2000 (31).

De 45 paren in 2017 waren verdeeld over 21 gebieden in 10 provincies, met opvallende aantallen in Groningen (15), Flevoland (9) en Zuid-Holland (7). De overige paren zaten in Gelderland, Zeeland (beide 3), Friesland, Noord-Holland, Noord-Brabant (alle 2) en Overijssel en Utrecht (beide 1) zodat alleen Drenthe en Limburg ontbreken in de lijst. Bijzonder aan de broedgevallen in Groningen en Flevoland is dat er in 'kolonies' gebreed werd. In het Zuidlaardermeergebied ging het om in totaal 15 nesten, waarvan 10 in de Westerbroekstermadepolder op minder dan 300 meter van elkaar (H. Feenstra e.a.). In de Oostvaardersplassen werd een kolonie van 9 nesten geteld, waarvan zeker

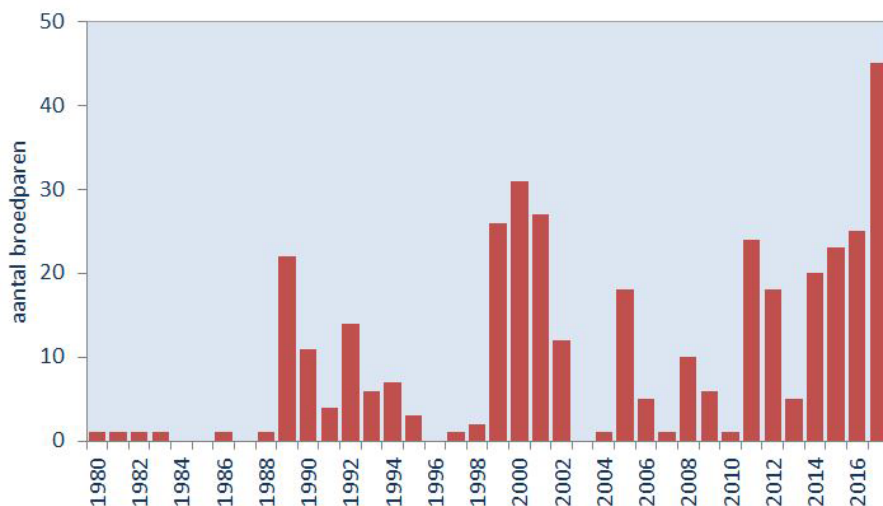
4 succesvol waren (Staatsbosbeheer, N. Beemster). Zulke clusters werden in ons land enkele keren eerder gemeld (o.a. 10 nesten in Oostvaardersplassen in 1989, 12 in het Zoommeer in 1992 en 9 in de Ezumakeeg, Lauwersmeer in zowel 2000 als 2001).

Begin mei 2018 werden er op enkele plekken alweer broedgevallen gemeld, zodat er voor het vijftiende jaar op rij gebreed wordt in ons land. In het Zuidlaardermeergebied verbleef eind april en begin mei een groep van maximaal 16 Steltkluten (2 mei) (waarneming.nl), wat erop wijst dat dit gebied opnieuw bezet zal raken.

Of 2018 landelijk een echt goed jaar wordt, is echter afwachten. In januari-april viel relatief veel neerslag in Spanje (eca.knmi.nl). Onder zulke omstandigheden pleisteren en broeden er relatief weinig Steltkluten in ons land (Sovon-Nieuws 2007-2, Limosa 2012:

Sovon-Nieuws jaargang 31 (2018) nr 2

Figuur 1. Steltkluut. Aantal broedparen in 1980-2017.

68-72). De eerste maanden van 2017 waren juist droog in Spanje, wat de hoge aantallen in 2017 deels kan verklaren. In april-mei 2018 zijn veel minder Steltkluten gemeld dan in 2017 (waarneming.nl), zodat het heel onwaarschijnlijk is dat we het record zullen benaderen. In Sovon-Nieuws van december 2018 zal een eerste overzicht verschijnen van het aantal broedparen in 2018. Broedgevallen s.v.p. doorgegeven via 'Losse meldingen – zeldzame broedvogels' na inloggen op Sovon.nl.

Met dank aan alle broedvogeltellers en Rijkswaterstaat voor het doorgeven van de broedgevallen.

Broedvogels in Waddenzee blijvend in mineur

Op 17 en 18 mei 2018 vond in Leeuwarden de dertiende trilaterale Ministersconferentie plaats. In de 'Leeuwarden Declaration' die door de regeringsvertegenwoordigers van de drie Waddenzeelands werd ondertekend, staan onder andere de broedvogels in de schijnwerpers. De jaarlijkse monitoring, zoals in het kader van het Netwerk Ecologische Monitoring en het trilaterale TMAP programma, laat zien dat een aantal belangrijke broedvogels het nog steeds slecht doet.

Steeds meer afnames

Nederland, Duitsland en Denemarken houden periodiek een vinger aan de pols van ontwikkelingen in de internationale Waddenzee. Voor de broedvogels ziet de balans er in het onlangs (online) verschenen *Quality Status Report* schokkend uit. Van 29 soorten kustbroedvogels zijn, in samenwerking met het CBS, trends bepaald en liefst 17 daarvan gaan achteruit. Daar zitten karakteristieke en belangrijke Waddenzee-soorten als Tureluur, Scholekster, Visdief en Kluut bij. Zetten we de periodieke rapporten vanaf 2004 op een rij, dan blijkt dat bij steeds meer soorten negatieve trends overheersen (figuur 1). Bij Stormmeeuw, Tureluur, Noordse Stern, Eider, Scholekster, Kluut, Velduil en Blauwe Kiekendief versnelde de mate van afname in de afgelopen tijd. Binnen de internationale Waddenzee springt de Waddenzee van Nederland en het aangrenzende Nedersaksen in Duitsland er het negatiefst uit: hier zitten meer soorten in de min dan in Sleeswijk-Holstein en Denemarken. Vergelijken we de Nederlandse aantallen met de eerder geformuleerde instandhoudingsdoelstellingen voor Natura 2000, dan zijn de aantallen broedparen van onder andere Bontbekplevier, Eider, Kluut, Noordse Stern, Strandplevier en Visdief (ver) onder de maat.

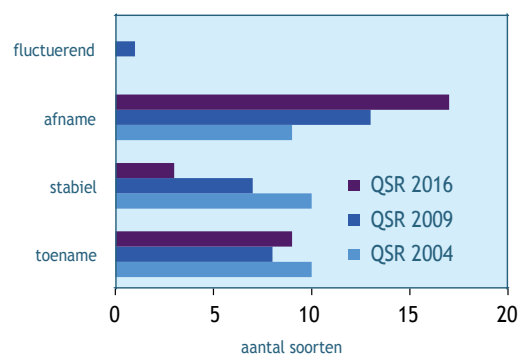
Maar niet alle soorten zitten in mineur. Vooral Lepelaar en Dwergstern doen het naar verhouding goed; Dwergstern ook ten opzichte van de Duitse en Deense Waddenzee, terwijl deze soort doorgaans als kwetsbare strandbroeder wordt beschouwd. Bij Lepelaar is de periode van sterkste groei overigens voorbij, afgaande op onderzoek van de Werkgroep Lepelaar en het Metawad-project.

Mislukte broedsels

Er zijn inmiddels veel aanwijzingen dat broedvogels in de Waddenzee te kampen hebben met slechte broedresultaten, en dat uitblijvend broedsucces een grotere stempeel op de populatieveranderingen drukt dan verminderde jaarlijkse overleving. Bij de tien soorten die in het Meetnet Reproductie, een samenwerkingsverband tussen Sovon en Wageningen Marine Research, worden gevolgd is er geen enkele waarvan het broedsucces structureel voldoende is om de populatie op peil te houden. Vooral Scholekster, Kluut, Visdief en Noordse Stern brengen, gemiddeld over de hele Waddenzee, te weinig jongen groot; een situatie die overigens veel parallellen kent met het Deltagebied. Bij de andere soorten (Eider, Lepelaar, Kokmeeuw, Grote Stern, Zilvermeeuw, Kleine Mantelmeeuw) verschilt het aantal uitgevlogen jongen per

Drones worden vooral in de Duitse Waddenzee steeds vaker ingezet voor het tellen van meeuwenkolonies. In mei werd een proeftelling georganiseerd op de Boschplaat, Terschelling.

Foto: Kees Koffijberg.

Figuur 1. Samenvatting van trends bij kustbroedvogels in de internationale Waddenzee in de Quality Status rapporten van 2004, 2009 en 2016.

paar per jaar of per gebied, maar zijn de gemiddelde resultaten eveneens matig.

Hoewel het meetnet pas sinds 2005 loopt, laten langere gegevensreeksen zien dat slechte broedprestaties bij een aantal soorten al veel langer gaande zijn (figuur 2). Daar staat tegenover dat Kleine Mantelmeeuw (significante toename broedsucces sinds 2005), en in mindere mate ook Zilvermeeuw, zich herstelden ten opzichte van de eerste jaren van het meetnet.

Beschermd achter schrikdraad?

Meerdere factoren worden benoemd als oorzaak van de huidige situatie. De belangrijkste zijn hoge predatiekansen en verliezen door overstromingen als gevolg van stormvloed in het broedseizoen. Dit zijn tevens de meest zichtbare oorzaken wanneer nesten mislukken of jongen verdwijnen. De rol van voedselbeschikbaarheid is veel minder zichtbaar (en met de huidige monitoring minder goed vast te stellen), maar speelt bij meerdere soorten vermoedelijk eveneens een sleutelrol.

Verliezen door predatie treden het hevigst op langs de vastelandskust. Vooral voor koloniebroedvogels is dit deel van de

Door schrikdraad beveiligd broedgebied in de 'Klutenplas' langs de Groninger kust.

Foto: Kees Koffijberg.

De 'vogelrots' bij het Balgzand biedt een voor predatoren ontoegankelijke broedplaats en heeft een sterke aantrekkingskracht op meeuwen en sterns.

Foto: Lieuwe Dijkse.

Nieuwe teltechnieken

Bij het tellen van grote kolonies meeuwen of sterns worden in de Waddenzee steeds vaker drones ingezet. Vooral Duitse collega's experimenteerden hiermee in de afgelopen jaren en de eerste ervaringen zijn positief. Tegelijk bestaan er met name bij de terreinbeheerders zorgen over eventueel versturende effecten. Bovendien moet de nieuwe techniek met kennis van zaken worden toegepast, want een andere methode van tellen moet niet tot een breuk in de tot dusverre verzamelde gegevens leiden.

De voordelen van drones liggen voor de hand: vergeleken met een grondtelling in een kolonie lijkt het eventueel versturende effect vooralsnog minder en levert de telling goed reproduceerbare resultaten op (vaak worden ze ook als 'beter' beschouwd, maar ze zijn vooral 'anders'). Om elkaars ervaringen te delen en standaardisatie van dronegebruik te stimuleren, werd begin maart op de Rijksuniversiteit Groningen een speciale bijeenkomst georganiseerd met alle monitoring-partners uit de Waddenzee en andere betrokkenen. Deze bijeenkomst werd gehouden in het kader van de *Quality Assurance Meetings* van de trilaterale samenwerking (TMAP). Zulke sessies dienen ertoe om de trilateraal afgestemde methodieken om broedvogels te tellen verder te ontwikkelen. De resultaten van de bijeenkomst komen later deze zomer beschikbaar in een speciaal rapport.

● Kees Koffijberg, Peter de Boer & Jelle Postma

> Meer lezen:

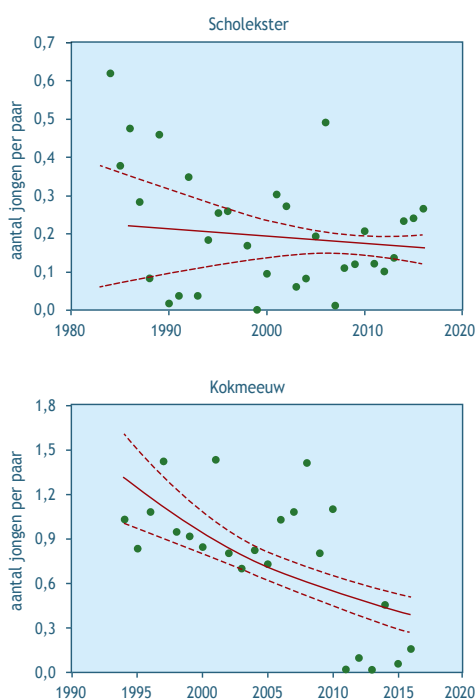
Quality Status Rapport: qsr.waddensea-worldheritage.org/

Actieplan Broedvogels: rijkewaddenzee.nl/wp-content/uploads/2018/05/Actieplan-Broedvogels-Waddenzee-2018_DEF_MET_voorwoord.pdf

Rapportage Meetnet Reproductie 2015-2016: edepot.wur.nl/428641

Rapportage populatiedemografie Waddenzee: www.sovon.nl/nl/publicaties/geintegreerde-monitoring-van-vogels-van-de-nederlandse-waddenzee

Rapportage populatiedemografie Deltagebied: www.sovon.nl/nl/publicaties/naar-een-demografische-analyse-van-populaties-van-karakteristieke-vogels-van-het

Figuur 2. Trends in broedsucces van Scholekster en Kokmeeuw in de Nederlandse Waddenzee. Voor beide soorten wordt sinds de start van de meetreeks een significant negatieve trend vastgesteld.

Waddenzee inmiddels weinig aantrekkelijk als vestigingsplaats. Alleen kolonies die zich op voor predatoren moeilijk bereikbare plaatsen vestigen (bijv. eilanden in binnendijkse natuurgebieden) hebben kans op succesvolle legfels. Hetzelfde geldt voor locaties waar schrikdraad wordt aangebracht, zoals door het Groninger Landschap op een aantal plaatsen langs de Groninger kust. Met name Kluut, Kokmeeuw, Visdief en Noordse Stern weten dergelijke locaties snel te vinden. Een nieuw aangelegd en door schrikdraad beveiligd broedeiland op de Dollardkwelder herbergt dit voorjaar met ruim 250 paar Kluten zelfs het grootste deel van de lokale broedpopulatie.

Nieuw actieplan broedvogels

Tijdens de Ministersconferentie lanceerde het Programma naar een Rijke Waddenzee (PRW) een nieuw actieplan broedvogels. Dit plan beschrijft een groot aantal maatregelen en is de Nederlandse invulling van een eerder opgesteld trilateraal raamwerk dat mede door Sovon werd vormgegeven. Concreet worden acties vooral op gebiedsniveau voorgesteld: optimalisatie van beheer, inrichting van nieuwe broedgebieden en het tegengaan van verstoring en predatie. Wordt ook het resultaat van de maatregelen nauwkeurig gevolgd, dan kan verdere *finetuning* plaatsvinden. Dit vereist wel een gebiedsgerichte monitoring van aantallen en broedsucces.

Integrale telling 2018

Eens in de zes jaar wordt de hele internationale Waddenzee op alle relevante kustbroedvogels geteld. Niet alleen de koloniebrogvogels en zeldzame broedvogels worden dan integraal geteld (dat gebeurt al jaarlijks), maar ook meer verspreid voorkomende soorten als Bergeend, Scholekster, Kievit en Tureluur. Deze integrale telling is in feite een zesjaarlijkse herijking van de hele populatie broedvogels in de internationale Waddenzee, en helpt om de jaarlijks via steekproeven verkregen informatie over de aantalsontwikkeling van algemene broedvogels te ijken. Met behulp van extra opdrachten van Staatsbosbeheer, Groninger Landschap en provincie Groningen lukt het dit jaar om daadwerkelijk alle gebieden integraal te tellen, ook daar waar moeilijk vrijwilligers te vinden waren.

Tot dusverre verliep het broedseizoen voorspoedig, afgezien van een hier en daar late start van legfels. Tot nu toe (begin juni) waren er geen extreme weersomstandigheden, noch overstromingen van de broedplaatsen. In een latere Sovon-Nieuws presenteren we eerste resultaten.

Veldwerk op Vlieland - een impressie

'Ik kom hier sinds 1995', vertelt veldmedewerker Peter de Boer terwijl hij met een grote terreinwagen de haven van Vlieland uitrijdt. Even verderop, langs het Westerseveld, dobberen wat Eiders met jongen op de Waddenzee. De wagen stopt even en Peter maakt aantekeningen in zijn notitieboek. 'Ze zijn dit voorjaar laat met broeden. Dat zul je straks nog wel zien in het duin.'

18 mei. Het seizoen is op zijn hoogtepunt voor Peter, die al voor het achttiende jaar op rij broedvogels op het eiland volgt. Dit jaar, 2018, is een zogenaamd integraal waddenjaar, waarin de kustbroedvogels in de hele internationale Waddenzee worden geïnventariseerd. Dat gebeurt eens in de zes jaar voor het TMAP-programma. Naast het inventarisatiewerk meet Peter ook voor het reproductiemeetnet het broedsucces van kustbroedvogels zoals Eider en Noordse Stern. 'De nestgegevens en het uitvliegssucces verklaren vaak een belangrijk deel van de populatieveranderingen. Dat zie ik hier in ieder geval bij soorten als Scholekster, Visdief en Zilvermeeuw. Op de Lepelaar en Grote Stern na gaat het behoorlijk slecht met de broedresultaten van de kustbroedvogels in de Waddenzee.'

Midden op het eiland ligt het huisje Zwaluw van Staatsbosbeheer. Het is de vaste uitvalsbasis voor het veldwerk. 'Een perfecte plek. Moet je horen hoe stil het hier is.'

Dit jaar inventariseer ik in het duingebied de Vallei van het Veen. 'De Wulp is hier sterk afgenomen, terwijl de Kneu toeneemt.'

Langs de Postweg lopen verschillende paren Brandganzen met jongen. 'De soort neemt snel toe op het eiland. We zitten al op ongeveer vijftig broedparen in het duin. Zoveel in deze habitat, dat had ik jaren geleden voor onmogelijk gehouden.'

Broedende Visdieven op de schelpenbank van de Vliehors. In de meeste jaren brengen ze te weinig jongen groot om de populatie op peil te houden.

Tekst & foto's: Albert de Jong

Op de meeuwenplas dobberen nog veel vrouwtjes Eiders. 'Ze beginnen dit voorjaar laat met broeden. In gemiddelde jaren zitten er al meer op het nest.' Wat verderop zien we toch al wat jongen.

Behendig vangt Peter enkele broedende vrouwtjes Eider op het nest om ze te ringen en nestgegevens te verzamelen. 'Zo'n dame kan zo twintig jaar oud worden en is enorm plaatstrouw; ze broedt haar hele leven binnen één vierkante kilometer.'

Aan het einde van de uitgestrekte Vliehors ligt een schelpenbank waar Noordse Sterns, Visdieven en Scholeksters broeden. Met genummerde stokken markeert Peter de nesten om het broedsucces te kunnen volgen. 'Kijk nou, een broedende Strandplevier. Die zit voor het eerst op deze plek.'

Predatie van weidevogelnesten opnieuw onder de loep

Dit voorjaar doet Sovon in verschillende gebieden onderzoek naar het beschermen van weidevogelnesten tegen predatoren en het effect daarvan op de aantallen jongen die groot worden.

Een complex vraagstuk

In Nederland wordt al jarenlang gediscussieerd over de rol van predatie op eieren en kuikens van weidevogels als oorzaak van de afname van de weidevogelaantallen. Op sommige momenten laait deze discussie in alle hevigheid op, wordt er fel gediscussieerd over oorzaak en gevolg en dat is niet voor niets. Veel partijen maken zich zorgen over de aanhoudende achteruitgang van weidevogels. Met name boeren die gezamenlijk agrarisch natuurbeheer organiseren en veel doen voor de bescherming van weidevogels, voelen teleurstelling als ze ontdekken dat nesten in hun zorgvuldig beheerde vogel-weides leeg zijn gesnoept.

De afname van weidevogels is echter een complex probleem waarbij verschillende factoren het onder andere Grutto, Kievit, Tureluur en Scholekster moeilijk maken om hun jongen groot te brengen. Om de leefomstandigheden voor deze soorten te verbeteren is een combinatie van maatregelen vereist, want het weghalen van één van de verliesoorzaken blijkt niet te leiden tot het stoppen van de afname. Vooral de

omstandigheden waarin de jongen opgroeien zijn, ondanks vele maatregelen, vaak nog onvoldoende. Zo liet onderzoek door de Rijksuniversiteit Groningen zien dat de aantallen uitvliegende jonge Grutto's in kruidenrijke, laat gemaaid graslanden ongeveer even groot zijn als in de jaren tachtig. Maar in graslanden die vroeg in het jaar worden gemaaid of bewerkt, is het aantal vliegvlugge jongen ondanks nestbescherming tegenwoordig heel laag. Gruttokuikens hebben een drie tot vijf maal zo grote kans om opgegeten te worden als ze een perceel met kort gras oversteken, dan wanneer ze zich op een perceel met lang gras bevinden. In zulke kort-grasgebieden zijn de aantallen weidevogels het sterkst afgenomen. De toegenomen dichtheid aan predatoren lijkt vooral een probleem te zijn in gebieden met een slechte habitatkwaliteit.

Onderzoek 2018

In het onderzoek van dit voorjaar bekijken we wat het effect is van het elektrisch uitrasteren van percelen in belangrijke wei-

devogelgebieden.

Dit kan, naast verbetering van de habitatkwaliteit, een hulpmiddel zijn om de populatie (sneller) vooruit te helpen. We onderzoeken of het uitrasteren voldoende bescherming van nesten en kuikens biedt tegen predatie door verschillende zoogdieren. Met die kennis hopen we een onderbouwing te kunnen geven voor een goede bescherming in gebieden waar predatie door zoogdieren een grote invloed heeft.

Voor dit onderzoek zijn eerst goede weidevogelgebieden uitgezocht die liggen binnen de gebieden die door de provincies zijn aangewezen voor het toepassen van agrarisch natuurbeheer. De invloed van predatie op jonge vogels hangt immers samen met de kwaliteit van de opgroeiomgeving van de kuikens. Jongen verkeren in een gebied van hoge kwaliteit eerder in een optimale conditie en hebben dan een hogere overleving. Wanneer het voedselaanbod laag is, zullen kuikens relatief meer tijd moeten besteden aan foerageren en

Kievitkuikens op het nest, gaan ze het overleven?

Een kievitnest met datalogger klaar voor gebruik

Een Vos op de cameraval

Cameraval bij Gruttonest

worden ze langer blootgesteld aan predatie. Er zijn vele methoden beschikbaar om weidevogels te beschermen tegen predatie, waaronder het afrasteren van een gebied met schrikdraad om grotere zoogdieren zoals Vos of Das af te schrikken. Andere mogelijkheden, met hun eigen voor- en nadelen, zijn bijvoorbeeld het aanleggen van muizenstroken (alternatieve voedselbron voor predatoren), afschot of vangen van predatoren, verwijderen van uitkijkbomen voor vliegende predatoren, verminderen van verstoring in het gebied (zodat oudervogels minder vaak van het nest af hoeven en er minder kans is dat predatoren zien vanwaar ze opvliegen), vergroten van de openheid van het landschap en verhogen van voedselbeschikbaarheid voor de kuikens. Voorlopig beperkt het onderzoek zich nog tot het verbeteren van de kuikenproductie door het uitsluiten van predatoren die het vooral op de eieren hebben gemunt.

Tijdens het onderzoek wordt de stand van weidevogels bijgehouden en worden methodieken getest om de aanwezigheid

van vossen en vliegende predatoren gestandaardiseerd vast te leggen. Bij een deel van de nesten wordt het moment van predatie (dag/nacht) met temperatuurloggers vastgesteld of zijn camera's geplaatst om de predator vast te leggen. Dit wordt zowel in gebieden met als zonder raster gedaan. Het ligt in de bedoeling om de dit jaar geteste methodieken bij succes uit te breiden naar gebieden die ook met andere predatorbeheermaatregelen werken.

Eerste indrukken

Naast de vele vrijwilligers die in dit onderzoek meehelpten, komt Frank Majoor als veldmedewerker in alle gebieden. Hij helpt bij het plaatsen van de rasters en voert aanvullend veldonderzoek uit. Het plaatsen van de rasters is vrij arbeidsintensief en duur. De rasters bestaan uit vier draden om vos en das te kunnen weren, waarvan de onderste draad kort boven de grond is gespannen. Deze draad moet met regelmaat vrij gehouden worden van de vegetatie omdat anders de stroom weg kan lekken en het raster

minder effectief is.

Overdag wordt gekeken naar alle rovers die rondvliegen en worden sporen gezocht van roofdieren als Vos en huiskat door vaste transecten af te zoeken op hun keutels. In een van de gebieden zijn geen rasters geplaatst maar probeert de WBE al jaren alle vossen in de winter weg te schieten. Uit camerabeelden bleek echter dat er nog wel vossen rond lopen. Het zoeken naar sporen van predatoren leverde vooral buiten de afgerasterde gebieden vossenkeutels op. Het observeren van gevleugelde predatoren leverde nog niet veel op. Deze zullen naar verwachting vooral langskomen wanneer er kuikens aanwezig zijn.

De temperatuurloggers in de nesten wijzen uit dat nestpredatie in weides waar geen raster staat vooral 's nachts plaatsvindt. Binnen de rasters is dit nog niet geconstateerd. Rasters lijken nachtelijke zoogdieren dus voldoende af te schrikken.

● **Marieke Berman & Wolf Teunissen**
Foto's: Frank Majoor

Rasters uitzetten, een klus die tijd vraagt.

Als vrijwilliger meedoen met onderzoek naar weidevogels? Meld je dan aan voor het Meetnet Agrarische Soorten of onderzoek een broedvogelgebied via het BMP in agrarisch gebied. We zijn op zoek naar tellers die in agrarisch gebied de broedvogelstand helpen te inventariseren.

Meer info: sovon.nl/MAS of
sovon.nl/BMP

In het dagelijks leven is Theunis Piersma (Hemelum, 1958), naast onderzoeker aan het Koninklijk Nederlands Instituut voor Onderzoek der Zee op Texel, ook nog hoogleraar trekvoegeleecologie aan de Rijksuniversiteit Groningen. Maar ook in zijn vrije tijd krijgt hij er geen genoeg van. 'Iedere zaterdag probeer ik met een bak koffie in de tuin een uurtje huiszwaluwenonderzoek te doen.' Het onderzoek van Piersma was mede de basis voor het nestonderzoek in het Jaar van de Huiszwaluw.

Klei verzamelen.

Foto: Loes van den Bremer

Wetenschap vanuit de tuinstoel

Tussen de enorme hoop 'gedoe' die een leerstoel in de academie met zich meebrengt - zeuren om beurzen, oeverloos vergaderen met bazen en bovenbazen, dat soort werk - is het verschijnen van de eerste Huiszwaluw in april zonder meer een geluismomentje voor een hoogleraar in de trekvoegeleecologie. 'Dit jaar was het zo ver op 8 april', vertelt een opgetogen Theunis Piersma. 'Het kan niet anders dan dat het een vogel was die onze kolonie al kende, want hij vloog in één soepele bocht om het huis heen, zo - paf! - één van de oude nesten in. Ik word daar echt heel blij van, ja.' Piersma bewoont sinds 2002 een in onbruik geraakte basisschool in het Friese Gaast. 'De mensen die er voor ons woonden veronderstelden dat "al die troep onder de dakrand" de verkoop niet ten goede zou komen, dus hadden ze alle zwaluwnesten van de muur gestoken, voor ze het huis te koop zetten. Vervolgens hadden ze de daklijsten en het overstek groen geverfd. Wij zetten onze handtekening in april onder het koopcontract. Dat was natuurlijk aan de late kant voor de Huiszwaluwen, dus om geen tijd, en vooral geen broedseizoen te verliezen, regelden we met de verkopers dat we een maand eerder al de dakrand meteen weer wit mochten schilderen. Huiszwaluwen nestelen immers wel onder witte daklijsten, niet onder groene. Ik zie nog de verbaasde gezichten van de burens', lacht Piersma. 'Die moeten zich vast hebben afgevraagd wat voor vlees ze nu weer in de kuip kregen.'

Niet alleen de daklijsten werden zo snel mogelijk 'Huiszwaluwoor' gemaakt. Al snel hing er ook een lange rij kunstnesten aan de zuidoostgevel van het huis. 'Het zijn er 42 op een rij, maar daarvan wordt hooguit een klein deel gebruikt. Aan deze gevel bouwen de vogels ieder jaar nieuwe nesten, omdat de oude er in de winter afvallen. Aan de noordwestkant blijft een oude kolonie van een stuk of twintig nesten altijd wel intact.'

De nieuwste aanpassing aan het huis is een serie van 24 ovale gaten in de gevel. Op de zolder van het pand laat Piersma zien wat daarachter schuilt. 'Dit is ons swelhotel', zegt hij bepaald niet zonder trots. 'Met hulp van een timmerman hebben we in de spouwmuur twee grote blokken met ieder twaalf nestkasten gemaakt voor Gierzwaluwen. De achterwandjes zijn van perspex, dus vanuit de stikdonkere zolder kunnen we straks zonder verstoring bijhouden wat het broedsucces gaat worden. Ik kan niet wachten tot ook de Gierzwaluwen terugkomen. De tafel en stoel voor het waarnemen staan al klaar.'

Met de terugkeer van de Huiszwaluwen is in de tuin het jaarlijkse onderzoek in ieder geval al begonnen. Het opschrijfboek dat Piersma heeft gereserveerd voor de waarnemingen aan de Huiszwaluwen begint ieder jaar traditiegetrouw met een kaartje van een dorpsgenote. Rulie de Boer doet al jaren ieder voorjaar een kaartje in de bus wanneer ze haar eerste Sweltjes heeft gezien. Dit jaar was ze me een paar dagen voor', lacht Piersma. 'Maar dat is allerminst een wedstrijd.'

Wanneer we in de achtertuin zitten is het enige dat Piersma zo vroeg in het seizoen kan noteren een enkele verkenningsvlucht. 'Ik noteer alleen wat ik van buiten kan zien', zegt hij. 'Ik probeer nooit in de nesten te kijken. Dat geeft verstoring en het maakt dat Huiszwaluwen de hele zomer blijven alarmeren als ze me zien. Ik noteer wanneer ze met nestmateriaal slepen, hoe vaak man en vrouw elkaar afwisselen, waaruit ik kan opmaken wanneer het broeden begint, hoe vaak ze met voedsel aan komen slepen en ook hoeveel koppies ik op een gegeven moment naar buiten zie steken. Het beste dat ik kan doen is het maximale aantal noteren, maar daarmee kan ik zeker niet garanderen dat ik ook de legselgrootte weet. Die laatste fase is altijd geweldig om te zien. De jonge vogels zitten dan als een soort Waldorf en Statler op hun balkonnetjes te wachten op voedsel.'

De crux van het onderzoek zit voor Piersma in het aantal tweede legfels. 'Vroeger was een tweede legsel vrij standaard, maar dat zien we nu minder en minder. Dat kan eigenlijk niet anders dan te maken hebben met voedselgebrek. Opvallend genoeg zag ik vorig jaar bij ons ineens een toename van het aantal tweede legfels. Maar dat kwam mogelijk doordat een jaar daarvoor een Steenmarter een andere grote kolonie in het dorp had "opgeruimd". Niet alleen de jongen waren allemaal opgegeten, waarschijnlijk ook een groot aantal volwassen vogels heeft dat bezoek niet overleefd. Het zou dus zomaar kunnen dat er voor de overgebleven vogels in onze kolonie ineens wat meer voedsel beschikbaar was, waardoor die zich een tweede legsel konden veroorloven.'

De waarnemingen die Piersma doet aan zijn Huiszwaluwen hebben model gestaan voor de waarnemingen die ook in dit 'Jaar van' van de waarnemers worden gevraagd. 'Die tweede legfels zijn echt veelzeggend', benadrukt hij nogmaals. 'Hopelijk komt er uit de waarnemingen een beeld van regio's waar het nog wel goed gaat met tweede legfels en dus met de voedselsituatie. Is het misschien zo dat juist in de buurt van grote wateren nog voldoende insecten zitten, of zitten daar nu ook al zoveel neonicotinoiden en andere bestrijdingsmiddelen in, dat de insecten zelfs daar verdwijnen?' Piersma benadrukt dat zijn onderzoek erg laagdrempelig is. 'Ik raad het ook iedereen aan die een kolonie in de buurt heeft. Gevoel, zoals wij nu zitten, met een bakkie in de tuinstoel. Voor een rechtgeaarde bioloog of natuurliefhebber is dit echt geen "werk". Dit is bevrediging van je intrinsieke nieuwsgierigheid.'

Overigens heeft Piersma de intensiteit van zijn onderzoek wel iets teruggeschoefd. 'Op een gegeven moment ging ik de vogels ook kleurringen, zodat ik individuen kon volgen. Maar toen ging het wel iets teveel op werk lijken in het weekeinde. Ik ring nu nog wel, maar dan alleen met de zogenoemde Arnhemringen.'

Bij dat vangen en ringen ontdekte Piersma tot zijn eigen verbazing nog een opmerkelijke eigenschap van 'zijn' Huiszwaluwen. 'Het eerste jaar dat we ringden, vingden we ze door een mistnet voor

DE KLEI

Wetenschapjournalist Rob Buiten maakt voor diverse media reportages over vogels en vogelaars. In de rubriek 'In de Klei' doet hij voor Sovon-Nieuws verslag van zijn ontmoetingen in het veld. Foto's zijn, tenzij anders vermeld, ook van Rob Buiten

het nest te houden. Dat veroorzaakte natuurlijk de nodige onrust. In dat jaar hoefden we vervolgens onze hoofden maar om de hoek van het huis te steken, of je hoorde de vogels al alarmeren. Tegenwoordig zet ik een mistnet dwars op de aanvliegroute, en ga ik er zelf een stukje verder naast zitten. Het is daarbij belangrijk dat ik niet naar de nesten kijk. Het is bekend van diverse zoogdieren

dat je ze niet recht moet aankijken, maar ik heb gemerkt dat ook de Huiszwaluwen precies doorhebben wanneer er naar ze gekeken wordt. Kijk ik nonchalant de andere kant op, dan kan ik zonder verdere verstoring de gevangen vogels uit het net halen, ringen en weer loslaten. De rest van het seizoen word ik dan in alle rust getolereerd hier in mijn tuinstoel.'

Zo tel je: Bosrietzangers

Vincent de Boer voert een
Bosrietzanger in, in Avimap.
Foto: Albert de Jong

De Bosrietzanger is een van de vele kleine, bruine zangvogeltjes. En voor vogeltellers niet de makkelijkste, omdat hij verstopt in de begroeiing leeft en andere vogels meesterlijk imiteert. Vincent de Boer telt ze al jarenlang en pikt Bosrietzangers makkelijk op uit het vogelkoor dat hij intekent in Avimap.

Vanaf welke periode in het jaar ben jij extra alert op Bosrietzangers?

De vroegste Bosrietzangers arriveren eind april in ons land, maar de meerderheid toch echt pas in de tweede helft van mei. Na half mei is de soort er 'ineens' en dan is het zaak om gelijk te karteren.

In welke biotoop vind jij Bosrietzangers? Waar let je op om ze niet te missen?

Bosrietzangers zijn typerende broedvogels van overjarige brandnetelruigtes en verruigende moerassen. In deze biotopen, bijvoorbeeld natuurontwikkelingsgebieden in uiterwaarden, kunnen de dichtheden hoog zijn. Dan broeden Bosrietzangers vaak in clusters bij elkaar. Als het mogelijk is, probeer ik via koeienpaadjes tussen de zingende vogels in te komen om zo een goed beeld te krijgen van het aantal. Want soms zingen er meerdere vogels op enkele meters van elkaar! Een smalle sloot met brandnetels in een verder open polder is in principe al voldoende om een territorium te herbergen, in de praktijk zijn dit toch al landschapselementen die je als teller bezoekt. Soms duiken Bosrietzangers echter ook op midden in een woonwijk.

Op welk moment van de dag tel je Bosrietzangers? Hoe plan je je bezoeken?

Kort na aankomst zijn Bosrietzangers een groot deel van de ochtend goed te tellen, maar dan zijn de aantallen vaak nog niet volledig. De soort begint direct na aankomst met broeden en de zang van gepaarde mannen valt al na enkele dagen bijna stil.

In principe volstaat één goed bezoek in de laatste week van mei/eerste week van juni. Daarbij is een hele vroege start noodzakelijk, een uur na zonsopkomst is soms de helft van de aanwezige vogels al uitgezongen. In bepaalde Gelderse uiterwaarden proberen we nog vóór de eerste zingende Merels in het veld te zijn, in de praktijk is dat vanaf 03:15. We maken dan een snelle ronde specifiek voor Bosrietzangers. In het oosten is een streepje licht te zien en vaak klinkt uit de brandnetelruigte al een kakafonie van Bosrietzangers. Bijkomend voordeel van deze vroege start is dat soorten als Kwartelkoning en Sprinkhaanzanger een welkome bijvangst kunnen zijn. Probeer een speciale Bosrietzanger-ronde natuurlijk wel jaarlijks vol te houden, om de aantallen van jaar tot jaar te kunnen vergelijken.

Bosrietzangers zijn makkelijk te verwarren met andere soorten qua uiterlijk maar imiteren ook andere zangvogels. Een probleem?

Qua uiterlijk lijken ze op Kleine Karekieten, maar tijdens een broedvogelinventarisatie is dat van ondergeschikt belang. Door de vele imitaties in de zang zijn Bosrietzangers te verwarren met bijvoorbeeld Blauwborst, Grasmus, Zwartkop, Tuinfluiter en Spotvogel en zeker ook Orpheusspotvogel. Een Bosrietzanger heeft een eigen ritme met krassende tonen afgewisseld met heldere uithalen. Het is vooral een kwestie van ervaring opbouwen en goed luisteren om te ontdekken waarom dat geluid zo typerend is. Bij twijfel moet je proberen de bewuste vogel te zien, hoewel dat niet altijd meevalt. Het bezoeken van een gebied waar veel Bosrietzangers broeden (kijk op vogelatlas.nl/bosrietzanger) eind mei helpt om hiermee te oefenen. Kies een stuk met grootschalige brandnetelruigtes; soorten als Zwartkop, Tuinfluiter en Spotvogel broeden daar niet in.

Welke gedragingen wijzen op bepaalde broedcodes of een nestplek?

Bosrietzangers broeden in onoverzichtelijke habitats en zijn moeilijk te volgen. Overdag enige tijd observeren geeft meestal een idee wat ze aan het doen zijn. Alert rondkijkende, met nestmateriaal of voedsel slepende dan wel alarmerende vogels (laag 'krrr-krrr') duiden op een hoge broedcode.

● **Marieke Berman**

> sovon.nl/bosrietzanger

Bosrietzanger, qua kleed amper te onderscheiden van de Kleine Karekiet, maar de zang is gelukkig heel anders.
Foto: René van Rossum

Vormgever Vogelatlas aan het woord

Jan Johan ter Poorten, de ontwerper van de Vogelatlas aan het werk voor de atlas.
Foto: Roelof ter Poorten

Eind 2018 verschijnt de Vogelatlas, een turf van ruim 600 pagina's. Een hele klus om te schrijven maar ook om een aantrekkelijke vorm te geven. Harvey van Diek sprak met de vormgever.

Wie is Jan Johan ter Poorten?

Ik ben grafisch ontwerper en werk sinds 14 jaar als zelfstandige onder de naam Aperta. Opdrachtgevers vormen uitgevers, bedrijfsleven, overheden, musea en diverse organisaties. Ik hou me met name bezig met geïllustreerde non-fictie uitgaven maar daarnaast ook wel met huisstijlen, websites, folders enzovoort. Het leukste vind ik ingewikkelde boekprojecten: de uitdaging is om omvangrijke manuscripten met een complexe opbouw en veel beeld op zo'n manier vorm te geven dat ze op een esthetische manier toegankelijk gemaakt worden en dat daarbij de inhoud wordt versterkt. Ook na al die jaren blijft het een leuk spel om van een Word document een boek te maken dat er goed uitziet. Elk boek is namelijk uniek.

Hoe lang ben je al werkzaam als opmaker?

In totaal werk ik al 29 jaar als ontwerper, de eerste 15 jaar bij een ontwerp bureau/uitgeverij dat zich specialiseerde in internationale co-edities op het gebied van kunst, vormgeving en fotografie. Hier heb ik heel veel ervaring opgedaan, ook op het gebied van redactie en beeldresearch. Toen ik eenmaal als zelfstandige was begonnen heb ik me meer gefocust op natuur, omdat daar mijn hart ligt. Vanaf 2005 werk ik voor Tirion Natuur en vanaf 2009 voor Kosmos. Inmiddels zijn beide uitgevers opgegaan in VBK|Media.

Hoe was je eerste indruk van de Vogelatlas? Vond je het meteen een leuke opdracht of kwam het enthousiasme gaandeweg?

De opdracht voor de Vogelatlas begon met een pitch waarbij diverse andere partijen meedongen. Het was dus allesbehalve zeker dat deze opdracht bij Kosmos en Aperta terecht zou komen. Eerder had ik het boek *Schelpdieren van het Nederlandse Noordzeegebied* vormgegeven, een enigszins vergelijkbare uitgave qua omvang en hoeveelheid kaartmateriaal. Toen Kosmos mij vroeg een voorstel uit te werken was ik

meteen 100% enthousiast. Ik ben namelijk dol op kaarten, verspreidingspatronen en de veranderingen in de tijd en was onder de indruk van de gedetailleerdheid van de vogeldata. Daarbij kwam dat de fotografen werkelijk fantastische foto's hebben aangeleverd die enorm hebben bijgedragen aan de visuele kwaliteit van het boek.

Hoe ben je te werk gegaan en met wie heb je het meeste samengewerkt?

Voor Kosmos heeft Madeleine Gimpel het redactieproces begeleid. In overleg met haar en Fred Hustings, Kees Koffijberg, Harvey van Diek en Carolyn Vermanen – allen van Sovon – is het concept nader uitgewerkt. De vorige atlas had ik speciaal voor de pitch gekocht en, echt waar, van a tot z uitgelezen. Op basis van de eerste presentatie hebben we in een aantal besprekingen alles gefinetuned totdat er een definitief vormgevingsconcept op tafel lag. Dit vormde het uitgangspunt voor de 640 pagina's die uiteindelijk moesten worden vormgegeven. In de productiefase heb ik met Fred en Kees het meest contact gehad over de teksten en kaarten en met Harvey over de fotografie. De samenwerking met Sovon heb ik als heel plezierig en constructief ervaren.

Waar heb je binnen deze klus het meeste werk aan (gehad)?

Veel zaken namen veel tijd in beslag: de lay-out van de tekst, de bewerking van de foto's, de legenda's, de kaarten en de diagrammen in de infoboxjes in de marge. De informatie is bewust heel visueel op veel verschillende manieren in het boek gepresenteerd, omdat dit bijdraagt aan de toegankelijkheid en leesbaarheid. Er was niet een bepaald aspect wat eruit sprong, of misschien uiteindelijk het zorgen dat er een mooi en afwisselend ritme in het boek ontstaat en niet een saaie rijstebrij aan data. Mede daarom hebben alle soortgroepen een eigen kleurcodering gekregen en zijn ze van elkaar gescheiden door grote fotospreads met een korte toelichting.

Ben je zelf trouwens vogelaar, of zeggen al die soorten die voorbijkomen je niets?

Ik ben zelf geen heel actieve vogelaar, hoewel, zo rond mijn 10e maakte ik al mijn eerste vogelboekje met zelfgemaakte tekeningen. Ik ben altijd gefascineerd geweest door vogels maar mijn persoonlijke passie ligt bij schelpen. Eerst en vooral door verzamelen en later met name door onderzoek: taxonomisch, fylogenetisch, biogeografisch en evolutionair. Toegesplitst op één familie: kokkels en met een wereldwijde focus. Inmiddels heb ik met heel wat musea en universiteiten samengewerkt en een twintigtal nieuwe soorten beschreven. Verspreidingspatronen, biodiversiteit en veranderingen in de tijd zijn dus zaken die mij zeker bekend voorkomen! Hoe beter we dit in kaart brengen, hoe beter we de natuur kunnen beschermen.

Heb je zelf een favoriete vogelsoort?

Vorig jaar was ik met mijn oudste zoon Lukas in de Eempolder toen er ineens vlak voor ons een Velduil opdook en met langzame vleugelslagen majestueus en laag over ons heen vloog. We waren allebei verbijsterd en voelden een intens gevoel van geluk dat we dit meemaakten. Wat een prachtig beeld! Later bleek dat er enkele broedparen aanwezig waren en vervolgens zag ik ook de jongen rondscharrelen in de polder. Sindsdien is dit mijn favoriete vogelsoort, hoewel er nog vele andere te noemen zijn en het moeilijk is om een keuze te maken.

Val je in een diep zwart gat na deze monsterklus?

Zeker niet, want er lopen al weer heel wat nieuwe boeken. Ik prijs me gelukkig dat er eigenlijk altijd wel genoeg werk is en dat het inhoudsvolle projecten zijn waar ik al mijn liefde en aandacht in kan stoppen. Het is een heerlijk vak!

Wil je zelf nog wat kwijt aan het lezerspubliek van Sovon-Nieuws?

De kunst is denk ik om je te blijven verwonderen over de rijkdom en kracht van de natuur. Ook in tijden van klimaatverandering en biodiversiteitscrisis is het belangrijk om niet te blijven somberen. Geniet van de natuur in al haar details en vooral: deel je passie met anderen.

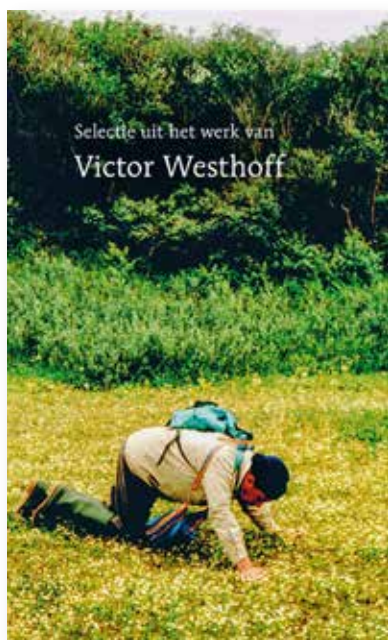
● **Vragen: Harvey van Diek**

Natuurbescherming als hartstocht

Op donderdag 26 april jl. promoveerde voormalig Sovon-directeur Frank Saris aan de Radboud Universiteit Nijmegen op een biografie van Victor Westhoff. Deze bioloog en prominente natuurbeschermers is te beschouwen als de opvolger van Jac. P. Thijssen, maar is veel minder bekend. Met deze biografie valt een belangrijk puzzelstuk in de geschiedschrijving van de Nederlandse natuurbescherming op zijn plek.

Wie was Victor Westhoff?

Westhoff (1916-2001) begon zijn carrière bij de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie. Hij richtte daar de

Plantensociologische Werkgroep op ('Sjocgroep'). De plantensociologie, de leer van de plantengemeenschappen, was een jong vakgebied dat mede dankzij Westhoff een grote vlucht nam. Na de oorlog bracht hij een doorbraak teweeg in het denken over natuurbescherming en -beheer. Hij was pionier en koploper in uiteenlopende vakgebieden als plantensociologie, vege-

tatiekunde en natuurbehoud en schreef invloedrijke boeken over planten in het Nederlandse landschap. Van het driedelige werk *Wilde Planten* werden er meer dan 100.000 verkocht.

Halfnatuurlijke landschappen

De denkbeelden van Westhoff over het ingrijpen van de mens in zijn omgeving zijn nog steeds van groot belang. Volgens hem waren de natuurwaarden in Nederland vooral gebonden aan bepaalde oude vormen van agrarisch beheer. De hieruit ontstane ecologisch zeer waardevolle halfnatuurlijke landschappen waren alleen in stand te houden door het oude agrarische beheer na te bootsen. Dit moest niet gebeuren in veilig gestelde snippers maar in grotere gebieden, om de hele ontwikkelingsreeks van vegetaties, van ecosystemen te waarborgen. Hoe plausibel dit dezer dagen ook moge klinken, in zijn tijd ontketende Westhoff met deze visie een stevige discussie binnen de natuurbescherming.

Strijd tussen het klassieke natuurbeheer en de non-interventionisten

Later in zijn leven – toen de gevolgen van de grootschalige ruilverkavelingen en milieuvervuiling op de natuur manifest werden – werd Westhoff pessimistisch. Ook had hij moeite met de omschakeling die anderen vanaf de jaren tachtig maakten naar een meer natuurlijk beheer, waarbij processen de ruimte kregen en de natuur meer zijn gang mocht gaan, de zogenaamde non-interventionisten. Dit leidde soms tot

Natuurbescherming als hartstocht

Het leven van Westhoff speelde zich af langs een aantal thema's in de geschiedenis van de natuurbescherming. Maar wie was Victor Westhoff en wat was zijn invloed op de Nederlandse natuurbescherming? Of hadden de ontwikkelingen in de natuurbescherming vooral invloed op Westhoff zelf?

Van Victor Westhoff was tot op heden nog geen biografie verschenen. Dit boek vult die omissie op. Een 'must-have' voor iedereen die zich interesseert voor de geschiedenis van de Nederlandse natuurbescherming én voor een van de belangrijkste natuurbeschermers van de tweede helft van de twintigste eeuw.

Natuurbescherming als hartstocht is verschenen bij ISVW Uitgevers en beslaat 424 pagina's. Het boek is voor € 39,95 te koop in de boekhandel, maar kost voor de Sovon-leden en vrijwilligers slechts € 34,95 in de webwinkel. Gratis verzending tot 1 september!

De dissertatie gaf ook het sein om bij de KNNV-Uitgeverij een bloemlezing van artikelen te laten verschijnen onder de titel *Selectie uit het werk van Victor Westhoff* onder redactie van Nettie Westhoff-de Joncheere. 320 pag., € 29,95

Frank Saris, directeur bij Sovon van 1986 t/m 2011, kreeg na afloop van zijn promotie een erelidmaatschap van Sovon uitgereikt door directeur Theo Verstraël. Frank heeft in 25 jaar Sovon doen uitgroeien van een enthousiast en toegewijd bureautje tot de huidige professioneel georganiseerde maar nog steeds enthousiast en toegewijde kennisorganisatie.
Foto: Harvey van Diek

Recent verschenen

een fascinerende en heftige richtingenstrijd, grotendeels achter de schermen. In de biografie komt deze strijd tot leven, dankzij de vele brieven en publicaties van en aan Westhoff die bewaard bleven.

Frank Saris aan het woord

'Zelf ben ik biologie gaan studeren uit verwondering over de natuurbescherming (*Silent Spring* en later Natuurbeschermingsjaar 1970). Al die aandacht voor planten destijds, er waren toch veel spannender organismen te beschermen? Eigenlijk alles met pootjes. De gemakkelijke verklaring was uiteraard de dominantie van Westhoff en zijn plantensociologen. Al snel bleek mij echter, zie als voorbeeld het huidige Oostvaardersplassendebacle, dat de dierecologen geen antwoorden klaar hadden liggen voor de natuurbescherming, zeker niet de natuur van voedselrijke, voor Nederlandse begrippen grote gebieden. Als 'nieuwe' methode van beheer werden grazers ingezet: eerst de weer teruggekeerde ganzen, later de 'grote grazers'. Inmiddels is de discussie over de Oostvaardersplassen al zover onttaard, dat de kop in de krant stelt dat er een keuze is tussen grote grazers en moerasvogels. Terwijl het behoud en ontwikkeling van die moerasvogels toch het oorspronkelijke doel was en de grazers slechts een middel om dat moerastadium in zekere zin vast te zetten.

Eigenlijk toch een beetje de klassieke methode, Westhoff dus. Want voor een echt levend moerassysteem, had het gebied aan de badkuijpzijde nu een geweldig voedselrijk moerasloofbos kunnen zijn van duizenden hectares, met aan de Markerwaardzijde een levende moerasgordel. Mét allerlei arenden langs de spoorlijn naar Lelystad, heel iets anders dan het huidige kale knekelveld.

Hierover nadenkend besepte ik dat ik moest terugkijken naar de gehanteerde argumenten in de al gevoerde strijd. Historie dus. Daarbij was de unieke dataset, gevonden in de archieven van Westhoff en Gorter (voormalig directeur Natuurmonumenten, red.), een voldoende wetenschappelijk gegeven. De door mij gevonden parallel, van ontwikkeling in de natuurbescherming met die van het leven van Westhoff zelf, vormde de methodische kant van het verhaal. Gegoten in de vorm van een biografie. En mét enige antwoorden over de afwegingen tussen flora en fauna. Het onderwerp voor een volgend boek, nu over de Biesbosch, betekent het afmaken van iets waarmee ik al in 1977 begon maar kwam stil te liggen tijdens mijn drukke werkzaamheden voor Sovon.

● Carolyn Vermanen

De Kievit

De Kievit is, naast de Grutto, een van de iconische Nederlandse vogels. Een weiland zonder Kieviten leek tot voor kort ondenkbaar. Sake P. Roodbergen beschrijft aan de hand van één jaarcyclus het leven van deze soort. Controversiële onderwerpen gaat hij niet uit de weg. Als geboren Fries heeft hij een duidelijke mening over eierrapen, maar ook over de beste manier om deze prachtige vogel te beschermen en voor het Nederlandse landschap te behouden.

224 blz., € 21,99; Atlas Contact, ook als e-book

De 101 mooiste vogelkijkgebieden

Ger Meesters geeft antwoord op de vraag waar je de beste gebieden vindt om Nederlandse vogels te zien. Dit kunnen natuurgebieden zijn, maar ook dijken, rivieroevers, plassen of parken, verspreid over heel Nederland. Met kaartjes, suggesties voor fiets- en wandelroutes en beschrijvingen van de 101 vogels die onderweg te zien kunnen zijn. Voor de brede groep natuurliefhebbers die niet goed weten waar en wanneer ze het best kunnen vogelen.

144 blz., € 15,- ; Kosmos Uitgevers

Poldervogels

Poldervogels schetst het vogelleven in de polders niet ver van het atelier van Erik van Ommen. Een paartje Zeearenden dat in januari 2017 een nest bouwde vormde startsein en rode draad in het verhaal. Daarnaast schilderde hij talrijke andere vogels. Met een telescoop observeerde hij de vogels en legde hij vast met penseel en zwarte aquarelverf in zijn schetsboek. Het werk aan dit boek werd begin augustus afgesloten met het uitvliegen van de jonge Zeearend.

128 blz., € 24,50; Uitgeverij Q

Lepelaargewoonten

Ernst Poorter volgt de Lepelaar van de broedplaatsen tot de overwinteringsgebieden, en dit al vanaf het populatie dieptepunt in de jaren zestig. Hij deed niet alleen onderzoek, waarvan uitgebreid verslag wordt gedaan, maar zette zich ook krachtig in voor de bescherming, zowel in Nederland als elders. De biologie van deze soort wordt tot in detail beschreven in een ook voor buitenstaanders leesbare stijl.

313 blz., € 43,25 (incl. verzendkosten ad. € 5,75), te bestellen bij contact@uitgeverijopdewierde.nl of overmaking van het bedrag op NL95 ASNB 0707 4766 15 t.n.v. EPR Poorter te Groningen.

'Heel leuk, ik volg een cursus vogels tellen!'

Cursisten in het veld.
Foto: Sjouke Scholten

...zeggen honderden cursisten dit voorjaar. Vanuit Sovon hebben we overall in het land cursussen gegeven om nieuwe tellers op te leiden. Er draaien 6 cursussen voor het Broedvogel Monitoring Project (BMP), vrijwilligers zijn opgeleid om Patrijzen of Steenuilen te inventariseren en er zijn avonden gehouden om uitleg te geven over de Nestkaart, het Meetnet Urbane Soorten (MUS) of om de kennis over BMP op te halen.

Op stap om Patrijzen te tellen

In Gelderland zijn ruim 200 vrijwilligers opgeleid om vanaf dit jaar Patrijzen te tellen op zo'n 150 percelen. Stichting Landschapsbeheer Gelderland richt, samen met agrarische collectieven in de buurt van Sinderen, Groesbeek, Batenburg, Vorden en Eibergen, percelen in met zadenrijke kruiden die de Patrijs hopelijk gaan helpen. De nieuwe tellers houden bij wat het effect hiervan op de patrijzenstand is. De cursus bestond uit een avond waarin kort werd uitgelegd wat het project inhoudt en waarin Frank Majoor vertelde over de leefwijze van de Patrijs en hoe je deze kunt inventariseren. Vervolgens gingen de cursisten op excursie in één van de telgebieden en is geoefend met het afspelen van het geluid. Tegelijkertijd traiden ze in het afspeuren van percelen, of er ergens een patrijzenkopje bovenuit stak. In Groesbeek werd het geduld aan het eind van de ochtend beloond met een koppeltje, dat uiteraard werd ingevuld in de Avimap-app.

Vernieuwde BMP-cursus

Dit voorjaar is de BMP-cursus in een fris jasje gegoten. Er is nu meer ruimte voor cursisten om de koppeling te leggen tussen theorie en praktijk. We laten aan de hand van voorbeelden zien waarom er bepaalde telregels zijn. De veldervaringen van de cur-

sisten worden gebruikt op de theorieavonden om te oefenen met lastige situaties.

Onze docenten die in Haarlem, Arnhem, Oostburg, Joure, Leeuwarden en Geleen de cursus gaven, waren blij verrast met het aanstormend talent. Er zijn cursisten die nu al zeker weten dat ze een eigen BMP-gebied willen gaan tellen en enkele zijn daar al mee begonnen. Het is hartverwarmend hoe enthousiast cursisten kunnen zijn. Een van de docenten werd al vóór de start van de avond bestookt met vragen en probeerde tevergeefs halverwege de avond een pauzemoment in te lassen. Uiteindelijk kwam de koffie maar op tafel tijdens het geven van de les, zóveel wilde iedereen weten!

Bij de cursus horen 4 avonden theorie en 4 ochtenden praktijk. Tijdens de praktijkochtenden wordt in het veld geoefend met bijvoorbeeld het noteren van territoriale waarnemingen. De vroege momenten rond zonsopgang leverden prachtige waarnemingen op. Cursiste Richtje van den Berg over haar tweede veldbezoek aan het Lendebos in Oldeberkoop: 'Wij zagen twee bijzondere zoogdieren, namelijk een Das en een Bunzing! Ook zagen we een Appelvink met nestmateriaal in zijn snavel. Onze cursusleider Sjouke vertelde dat dit niet vaak gezien wordt! Bij het vorige bezoek zag ik mijn eerste Kleine Bonte Specht.'

Docent Joost van Bruggen leidt dit voorjaar vogelaars in Arnhem op tot BMP-tellers.

Foto: Albert de Jong

Steeniuilen en stadsvogels (helpen)

In de Achterhoek leerde Albert de Jong samen met Ronald van Harxen van STONE cursisten in de buurt van Halle hoe je Steenuilen kunt inventariseren. Vroeg in het voorjaar 's avonds op pad en telkens het geluid afspelen en vervolgens goed je oren spitsen om te horen of een uiltje reageert. Er zijn nu bij Halle heel wat nieuwe tellers die het geluid van de Steenuil kunnen dromen! Heel goed, want in Gelderland huist zo'n 40% van de Nederlandse steenuilenpopulatie en het is belangrijk om te volgen waar ze zitten en hoe het ze vergaat.

Jan Schoppers vertelde in Joure, Uffelte en Emmeloord over MUS. Opzet en resultaten kwamen aan bod, en hij sloot de avond af met hoe je mee kunt doen. In de regio's van deze cursusavonden worden nog veel tellers gezocht.

Niet alleen voor vrijwilligers zijn cursussen gegeven. Ook professionele organisaties kunnen bij Sovon terecht om bijvoorbeeld stadsvogels een handje te helpen. Zo gaf collega Jan Schoppers samen met NatuurInclusief in Nijmegen een cursus over de Huismus en Gierzwaluw en ruimtelijke ontwikkeling. Zij demonstreerden hoe je deze huizenbroeders een broedplek kunt geven in de veranderende stedelijke omgeving.

Op naar de volgende cursussen

De voorjaarscursussen zijn grotendeels afgerond, de BMP-cursussen lopen richting einde. In de nazomer starten we met nieuwe cursussen, zoals in Leeuwarden, Vinkeveen en de Betuwe over het Watervogelproject. We hebben de mogelijkheid om nog meer cursussen te geven over onder meer de winterse Punt-Transect-Tellingen of als u wilt leren trek tellen. Er zijn cursussen in samenwerking met lokale vogelwerkgroepen naast cursussen geheel vanuit Sovon in regio's waar vogelwerkgroepen minder actief zijn. Interesse? Mail naar cursus@sovon.nl, dan nemen wij contact met u op.

● Marieke Berman

Experience the big adventure with an ease.

ZEISS Victory Pocket

ZEISS Victory Pocket 8x25 and 10x25

The most compact premium binoculars from ZEISS

The new Victory® Pocket promise high performance in all kinds of outdoor applications. Despite their amazingly light-weight construction, their high magnification and FL-lenses with ZEISS T* multi-layer coating help them to deliver brilliant image quality. The asymmetrical folding makes it particularly compact.

www.zeiss.com/sports-optics

Privacybeleid Sovon

Het zal maar weinigen ontgaan zijn dat op 25 mei 2018 de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG) in werking is getreden. De wet zorgt ervoor dat de privacyrechten van iedereen worden versterkt en uitgebreid. Je krijgt meer mogelijkheden om voor jezelf op te komen bij de verwerking van je persoonsgegevens. Organisaties moeten jouw toestemming hebben gekregen om die op te slaan en te verwerken. Je hebt recht op inzage, correctie en verwijdering van vastgelegde persoonsgegevens.

Intern hebben we een medewerker (Rob Vogel) aangemeld bij de Autoriteit persoonsgegevens, die er als 'functionaris voor gegevensbescherming' op toeziet dat Sovon voldoet aan de eisen van de AVG. Meer informatie hierover is te vinden op sovon.nl/nl/content/vereniging. Belangrijk is dat je na het inloggen op de website via 'Mijn account' je persoonsgegevens kunt inzien en/of wijzigen. Verder vragen we je na het inloggen eenmalig om akkoord te gaan met het gebruik van je persoonsgegevens om je telwerk zo goed mogelijk te ondersteunen en je te kunnen informeren over resultaten en ontwikkelingen. Belangrijk daarbij is dat we in overleg met de Ledenraad hebben gekozen voor strikte privacyregels. In de kern komen die er op neer dat we je persoonsgegevens nooit aan derden zullen verstrekken of ter inzage zullen geven. Ze blijven dus veilig binnen Sovon.

Heb je vragen of opmerkingen over het privacybeleid van Sovon? Stel ze aan privacymedewerker@sovon.nl.

Limosa 90 - 3

Artikelen:

- Een onverwachte concentratie van Zwarte Zee-eenden in de Hollandse kustzone in een gebied met hoge dichtheden van geschikte schelpdieren (R. Fijn e.a.)
- Terreinkeuze van pleisterende Water-snippen op vochtige graslanden tijdens de voor- en najaarstrek (F. Nijland e.a.)
- Rode en Oranje Lijst voor doortrekkende en overwinterende vogels in Nederland (A. van Kleunen e.a.)

En: nieuws uit recent gepubliceerd onderzoek in Andermans Veren, een verslag van de themadag 'Jong geleerd, oud gedaan' van de Nederlandse Ornithologische Unie en recensies van nieuwe vogelboeken.

Verwacht in één van de volgende nummers:

Opmars van de Rode Wouw in Nederland, aantallen en voedsel Oeverpiepers in Saeftinghe, het verdwijnen van Bonte Kraaien, Soepganzen in Groningen, Grote Zilverreigers in het land van Maas en Waal, gezenderde Roek, hybride ganzen in Nederland, 30 jaar broedvogels Amsterdams Waterleidingduinen, vermeende zomerschade Grauwe Ganzen, nestkastselectie Steenuilen, broedsuccessen Ooievaars en meer!

Redactieadres: Romke Kleefstra • Natuurmuseum Fryslân
Schoenmakersperk 2 • 8911 EM Leeuwarden
romke.kleefstra@sovon.nl • tel.: 058-2164166.

JE VINDT ONZE PRODUCTEN BIJ
EXCLUSIEVE SPECIAALZAKEN EN ONLINE
OP SWAROVSKIOPTIK.COM

CL COMPANION DE VRIJHEID OM MEER TE BELEVEN

Altijd bij de hand - en altijd klaar voor gebruik. De indrukwekkende optische prestaties van de nieuwe CL Companion staan garant voor unieke momenten die je nooit zult vergeten. Met zijn compacte en intuïtieve ontwerp begeleidt deze elegante verrekijker je op al je ontdekkingen. Kies uit drie toebehorenpackages om je persoonlijke stijl te onderstrepen.

SEE *THE* UNSEEN

SWAROVSKI
OPTIK

Vogel- en natuurreizen

vogels vliegen, wij bewust niet

Vogelreizen 2019

Polen	Karpaten, uilen en spechten	april
Polen	Biebrza en Bialowieza	mei
Spanje	Monegros en Pyreneeën	mei
Engeland/Schotland	Farne Islands, Bass Rock en Cheviots Hills	juni
Zweden/Duitsland	Falsterbo / Rügen, vogeltrek	oktober

In Polen ook individuele reizen en maatwerk voor eigen groepjes

www.agronatura.nl

info@agronatura.nl

BirdingBreaks.nl

Vogel- en natuurreizen naar wereldwijde bestemmingen

Reis in 2018 en 2019 met ons mee!

100+ groepsreizen
22 fotoreizen
55 expeditiecruses
20 weekenden in Nederland

EEN SELECTIE VAN ONZE REIZEN 2018 EN 2019:

<p>Spitsbergen - fotoreis €1695,- 17 juni '18</p> <p>Madeira - zeevogels, dolfinen en endemen! €1545,- 21 juni '18</p> <p>West-Papoea €7250,- 16 juli en 1 aug '18</p> <p>Georgië - Batumi €1850,- 30 aug '18</p> <p>Canada - Vancouver Island €3790,- 31 aug '18</p> <p>Peru - Kust, Andes, Manu en Amazone €6295,- 6 sept '18</p> <p>Zeiltocht Rottum! - Waddentour ism Vogelbescherming €845,- 7 sept '18</p> <p>Brazilië - Pantanal €4595,- 8 sept '18</p>	<p>Hongarije - Kraanvogels! €1450,- 15 okt '18</p> <p>Expeditiecruse Falklands exclusief! v.a. €4700,- 29 okt '18</p> <p>Azerbeidzjan - Besh Barmag €2795,- 29 okt '18</p> <p>Zuid-Afrika €3550,- 30 okt '18</p> <p>Madagaskar €4495,- 15 nov '18</p> <p>Sri Lanka €3395,- 2 dec '18</p>	<p>Marokko - kerstreis €2225,- 24 dec '18</p> <p>China in de winter €3895,- 7 jan '19</p> <p>Thailand €3695,- 23 jan '19</p> <p>Japan - Steller's Zeearenden €5850,- 16 febr '19</p>
--	--	--

Vraag de gratis reisgids aan!

www.birdingbreaks.nl
T (020) 779 20 30
E info@birdingbreaks.nl

BLUE ELEPHANT

Dè specialist voor privé reizen kleine groepen

Vogelreizen
Natuurreizen
Fotografiereizen

www.blue-elephant.nl

Verrekijkers & Telescopen

Imagic BGA VHD

Deze serie is ontworpen voor de enthousiaste vogelaar en benadert de kwaliteit van de dure topmerken, maar voor een fractie van de prijs. 8x42 Winner Best Birdwatching Binocular 2018 - BestBinocularsReviews.com Prijzen vanaf €585

MM4 GA ED Reisttelescoop

De hoge lichtopbrengst, het mooie contrast en de enorme scherpste van de oude MM serie, worden nogmaals verbeterd in de MM4 GA ED, maar wel in hetzelfde compacte, lichte "neem-maar-mee" formaat. Compatibel met HDF en SDLv2 zoom-oculaires. 30 jaar garantie. Prijzen vanaf €429

Verdere informatie vind je op www.opticron.nl, email sales@opticron.co.uk of neem contact op met je lokale dealer.

Foto Fransen, Amsterdam 020 6650471	Foto Sipkes, Groningen 050 3128684	Ringfoto Focus, Voorburg 070 3863519
Foto Rooijmans, Budel 0495 494890	Foto Rembrandt, Maastricht 043 321 3903	Kijk Uit Verrekijker, Zwolle 038 4213697
Ringfoto Focus, Den Haag 070 3638398	Vogelinformatiecentrum, Texel 0222 316249	

Opticron, Unit 21, Titan Court, Laporte Way, Luton, Beds, LU4 8EF, UK Tel: +44 1582 723559 www.opticron.nl

MeoPro 8x42 HD

- 8X32 HD € 499,-
- 10X32 HD € 519,-
- 8X42 HD € 549,-
- 10X42 HD € 579,-
- 8X56 HD € 639,-

Alle **MeoPro HD** verrekijkers worden bij Meopta met de hand gebouwd en samengesteld met hoogwaardige componenten. Dit staat garant voor optische perfectie en betrouwbare prestaties in het veld. Fluoride lenselementen zorgen voor ongekende resolutie en helderheid.

Zonder concessies te doen aan optische- en mechanische kwaliteit levert de **MeoPro HD** een **imponerend beeld** voor een betaalbare prijs.

EUROPEAN
OPTICS
since
1933

Technolyt[®]

Slangenarend houdt het spannend

Begin juli. De lucht trilt in de zomerzon en ver boven het heideveld hangt een grote roofvogel. De lichtgekleurde rover flappt traag met zijn brede vleugels. Een Slangenarend. Waar dit beeld dertig jaar geleden nog bijna utopisch was, herbergen enkele grote heidegebieden tegenwoordig jaarlijks één of meerdere Slangenarenden. In de afgelopen decennia lijkt er sprake van een duidelijke toename van overzomeraars. Vanuit de belangrijkste broedgebieden in Italië, Spanje en Frankrijk rukt de soort op naar het noorden. In Duitsland en Zwitserland zijn recent al broedgevallen geconstateerd. Dus dringt de vraag zich steeds sterker op: zou het ook hier kunnen?

Voor Willem van Manen en Rob Bijlsma was dit de reden om eens in alle losse waarnemingen en bijbehorende foto's te duiken (De Takkeling 2017/3: 224-241). Slangenarenden blijken uitsluitend te overzomeren in gebieden waar drie soorten slangen voorkomen: de Ringslang, Adder en Gladde Slang. Dat is alleen het geval in de grotere hoogveen- en zandgebieden benoorden de Grote Rivieren, zoals de Hoge Veluwe, het Fochteloërveen en Dwingelderveld. Kennelijk is alleen daar het voedselaanbod groot genoeg voor overzomeraars.

Maar overzomeren is nog geen broeden. Daarvoor zijn volwassen Slangenarenden nodig en juist die zijn en blijven erg zeldzaam in Nederland. Dit kan erop wijzen dat onvolwassen vogels Nederland wel als overzomeringsgebied gebruiken, maar uiteindelijk op een andere plek gaan broeden. Zolang dit patroon aanhoudt, blijft het vooral bij eenzame bidders boven de hei. Maar de spanning houdt aan, want voor broeden zijn maar twee volwassen vogels nodig. En een heleboel slangen.

● Albert de Jong

Foto: Arno ten Hoeve

